

Vrijedno izdanje poljičkih dokumenata

Poljičke isprave II. Iz Zbirke Aleksandra Poljanića (prir. Mehmed Kardaš), Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2022, 291 str.

Iva Beljan Kovačić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, Bosna i Hercegovina / Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Mostar, Mostar, Bosnia and Herzegovina
iva.beljankovacic@ff.sum.ba

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine 2021. godine objavila je *Poljičke isprave I. Iz Zbirke Aleksandra Poljanića*, a već 2022. i *Poljičke isprave II*, drugi dio vrijedne publikacije nastale u okviru njezina “Projekta Čuvanja, zaštite i prezentacije dokumenata iz Arhiva Poljičke republike pisanih bosančicom”. Od tristotinjak poljičkih dokumenata, koliko se nalazi u posjedu Biblioteke, u ova dva sveska objavljeno je oko dvjesto. Dokumente je priredio, transliterirao i transkribirao lingvist Mehmed Kardaš s Filozofskoga fakulteta Univerziteta u Sarajevu. Urednici su izdanja Muamera Smajić i Ismet Ovčina, a recenzenti vrsni stručnjaci Lejla Nakaš, Ivan Botica i Jurica Matijević.

U podnaslovu knjige istaknuto je ime Aleksandra Poljanića, nekadašnjeg direktora Zemaljske banke za Bosnu i Hercegovinu i zacijelo najvećega bosanskohercegovačkog kolekcionara, iz čije su zbirke ovi poljički dokumenti prešli u vlasništvo Nacionalne i univerzitetske biblioteke. Poljanićevo je ime zbog optužbe o suradnji s okupatorom nakon uspostave komunističke vlasti izbrisano iz bosanskohercegovačkog kulturnog pamćenja, pa je ovaj podnaslov podsjećanje na njegove zasluge u prikupljanju i čuvanju kulturnih dobara.¹

Vrijednost ove publikacije ogleda se na više razina: kako u sadržaju i dostupnosti samih objavljenih dokumenata, tako i u načinu njihova priređivanja, koje slijedi najbolja pravila struke. Objavljena građa omogućuje nam bolje poznavanje jedne interesantne lokalne zajednice u predmodernom dobu – uvid u njezino društveno uređenje, živu pisanu kulturu, ali i svakodnevni život – a to su Poljica, Poljička knežija ili pak Poljička republika, kako ju je u svom

djelu *Put po Dalmaciji* nazvao čuveni putopisac Alberto Fortis. Taj kraj, koji se pruža istočno i jugoistočno od Splita na prostoru koji omeđuju rijeke Žrnovnica i Cetina te more, već počevši od 13. st. ima određen stupanj upravne autonomije. Drevna Poljička knežija bila je podijeljena na 12 katuna, čiji su predstavnici birali velikoga kneza na jednu godinu. Određen stupanj samostalnosti u odnosu na hrvatsku, ugarsku, bosansku, mletačku, osmansku i austrijsku vlast Poljica su sačuvala i u kasnijim stoljećima. To je praktično značilo da su im vlasti priznavale autonomiju u unutarnjim poslovima i da su ona svoj život uređivala prema svojim statutima i običajima, koje su provodili lokalni službenici. Takva je situacija ostala sve do okupacije Napoleoneve vojske početkom 19. stoljeća, kad je francuski providur Vicko Dandolo ukinuo 700 godina staru Poljičku republiku.

Poljica u predmodernom dobu karakterizira vrlo živa pisana kultura, čiji je najvažniji spomenik Poljički statut (a prva mu redakcija datira iz 1440.). Poljica su imala ustanovu/službu javnoga bilježnika (kojega su nazivali *kančilir*) i običaj pismenog reguliranja vlasničkih odnosa i obiteljskih prava i starina – a dokaze o svemu tome čuvale su poljičke kuće generacijama. Zahvaljujući tome stvaralo se i čuvalo mnoštvo dokumenata.² U administrativnoj praksi koristio se narodni hrvatski jezik, kao i varijanta ćirilice koja je u ranom novom vijeku bila raširena na prostoru Bosne, Huma, Dalmacije i Dubrovnika.

Dio upravo tih poljičkih dokumenata – koji, treba naglasiti, spada među mali broj ukupno objavljenih – donosi i ova knjiga. Dokumenti u posjedu

¹ Valja u tom kontekstu uputiti na istraživanje Andreja Rodinisa, objavljeno u knjizi *Aleksandar Poljanić. Tragom zaplijenjene zbirke* (Sarajevo, 2012), koja rekonstruira Poljanićev životni i profesionalni put, njegove kolekcionarske pothvate i sudbinu njegove zbirke nakon optužbe za kolaboracionizam. Knjiga donosi i informacije o načinu na koji su poljički dokumenti iz njegove zbirke prešli u vlasništvo NUBBiH.

² Za sažete informacije o pismenoj kulturi Poljica i nastanku dokumenata v. Ivan Botica, Uzorna objava *Poljičkih isprava* u Sarajevu, *Slovo* 1/2022, 462–465, kao i uvodnu studiju kojom je popraćeno objavljivanje dijela omiške i poljičke ćirilice građe koja se čuva u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu: Ivan Botica i Ružica Brčić, Hrvatskoćirilni zapisi s poljičkoga i omiškoga prostora (iz fundusa Zbirke isprava i rukopisa pisanih bosančicom), *Fontes: izvori za hrvatsku povijest* 1/2017, 11–28.

Nacionalne i univerzitetske biblioteke datiraju iz razdoblja od 1507. do 1867. godine. Prvi svezak obuhvaća raspon od 1507. do 1741. (i donosi neke od najvrjednijih isprava iz zbirke, koje potječu iz vremena osmanske uprave), a drugi od 1741. do 1800. godine.

Među dokumentima prevladavaju kupoprodajni ugovori, ugovori o diobi obiteljske imovine, zatim različite potvrde o posudbi i dugovima, darovnice, oporuke, knjižice računa itd. Među njima nalazimo i isprave mletačkih providura u kojima se rješavaju različiti sporovi među Poljičanima. Suvremeno izdanje čini ovu građu dostupnom stručnjacima različitih profila i tako otvara mogućnost lakšeg istraživanja ove interesantne mikrokulture, ali i povijesti i kulture dalmatinskog područja u ranom novom vijeku. U tom kontekstu važno je napomenuti da suvremena izdanja starih djela i dokumenata redovno povećavaju broj znanstvenih i stručnih studija posvećenih objavljenom tekstu, periodu ili kulturno-povijesnom fenomenu.

Međutim, treba reći da ovi tekstovi nisu zanimljivi samo struci, kako bismo možda očekivali. Iako su pisani administrativnim stilom i uz pomoć ustaljenih konvencija (slijedeći stil latinskih isprava iz tog doba), iz njih dobivamo živ dojam o stvarnim ljudima, njihovu svakodnevnom životu, odnosu prema imovini (osobito zemlji), uređivanju vlasništva, obiteljskim odnosima i funkcioniranju lokalne zajednice u jednom vremenu. Pisani su živim i ekspresivnim jezikom, u kojem zamjećujemo mnoštvo stilskih figura, mjestimično i dijaloge, koji se obično koriste u kupoprodajnim ugovorima, nerijetko artikulirane u prave male priče o zemlji i njezinoj ulozi u životu Poljica.³

Osim kupoprodajnih ugovora, po uvidu u svakodnevni život Poljičana izdvajaju se i zapisi o prodajama oruđa i drugih predmeta (motika, maškлина, maljeva, kosira itd.; usp. str. 36),⁴ zapisi o prodaji ili

kupnji vina i rakije, kao i pedantni popisi dugova.⁵ Poljičke lokalne vlasti rješavaju i česte sporove: oko puteva, podjele nasljedstva, zemljišta, štete nastale na usjevima. Čest motiv u dokumentima različitih vrsta je i namjena dijela novca misama za umrle ili za spas vlastite duše.⁶

Međutim, osim iznimno vrijednog sadržaja ovih poljičkih isprava, jednaku pozornost zaslužuje i način njihova priređivanja u ovom izdanju. Dokumenti se donose kronološki, sa sažetkom sadržaja (regestom) i datacijom. Knjiga je opremljena i predgovorom Mehmeda Kardaša ("O ispravama iz Poljanićeve zbirke", str. 9–17), koji donosi osobito iscrpne podatke o jeziku i pismu dokumenata. Na kraju knjige nalazimo i popis (tablicu) dokumenata s njihovim fizičkim opisom, koji je izradila Muamera Smajić.

Odabir načela priređivanja tekstova zaslužuje osobite pohvale jer uvažava i potrebe struke i šire publike. Svaki se dokument u knjizi donosi u trima oblicima. Na prvoj razini nalazimo faksimil, koji stručnom čitatelju omogućava uvid u izvornik i usporedbu s priređenim tekstom. Na drugoj razini nalazimo ćirilični prijepis, koji omogućava lakše praćenje izvornoga teksta (jer su dokumenti često oštećeni i nečitki), ali istodobno i uvid u izvorno stanje jer je urađen po načelu vjernog prenošenja svih znakova ("slovo za slovo", "redak za redak"), pa i grafičkog rasporeda teksta iz izvornika. I konačno na trećoj razini nalazi se latinična transkripcija, koja omogućuje široj publici lakši uvid u tekst jer ga donosi u suvremenijem obliku (na razini grafije, interpunkcije, rekonstruiranja kraćenih dijelova teksta, ispravljanja pogrešaka i sl.). Taj je dio posla ujedno i najteži i najzahtjevniji za priređivača, ali donosi najviše koristi publici izvan uskoga kruga struke.

Vrlo zahtjevan posao, koji stoji pred svakim priređivačem starih tekstova, a uključuje odabir i dosljedno provođenje načela priređivanja, rješavanje problema s oštećenim i nečitkim dokumentima, neujednačenom grafijom, mnoštvom lokalnih izraza i

³ Iz dokumenata je razvidno da je zemlja Poljičanima iznimno važna, pa svaka parcela koja se prodaje ili popisuje ima svoje ime, ali i precizan opis vrste zemljišta (livada, okrajak, teg, guvno, dočić), kao i pozicije, koja također utječe na njezinu vrijednost ("niže vode", "niže pojate", "od bure" i sl.). Zapisi o prodajama zemljišta redovno ističu krajnju potrebu prodavatelja za novcem, ili starošću vlasnika koji je ostao bez nasljednika, ili druge razloge koji daju do znanja da se zemlja čuva u obiteljskom vlasništvu. To potvrđuje i još jedan stalni dio ugovora, a to je nuđenje zemlje najbližim rođacima na kupnju. Procjena vrijednosti utvrđuje se pak uz pomoć uglednih ljudi iz zajednice ("po cini dobrih ljudi", "i uzeše dobre ljude", "i stimasmo njegovo, i goru i vodu", str. 104).

⁴ Uvid u predmete kojima su se Poljičani svakodnevno koristili daje i (tužno intoniran) popis stvari koje žakan (đakon) Frane Novaković prodaje zbog neimaštine i gladi, a kupuje don Vid Vidaković jer rodbina nije htjela (str. 108–110): među stvarima nalazimo odjeću (košulja, skornje/čizme), namještaj (škrinja, stol, katriga/stolica), kao i nabožne predmete (mali križ) i knjige ("libar svar vandelija" i druge

libriće, str. 110).

⁵ Interesantno, popisi dugovanja ulaze i u oporuke: Ivan Lukačević tako u oporuci nabraja i tko mu je što dužan (za obrađivanje zemlje, za žito, za paljenje klačine) pa, primjerice, pedantno konstatira: "I da sam istomu Pavlu po kvarte raži da mi nagnoji na Takla, nije nagnojija, neka da libar pet" (str. 24).

⁶ Tako primjerice Anton Vidaković odlazi iz Poljica zbog gladi i seli u "cesarove zemlje" te u vanredno zanimljivu svodenju računa navodi svoje dugove i dužnike, ali i popisuje kome ostavlja zemlju na korištenje i vraćanje dugova prihodom od zemlje. Preostali dohodak određuje za misne službe za vlastitu dušu (str. 176–182). Suprugom vojvode Frane Banića ostavlja parcelu zemlje kako bi se prihodom od njezina korištenja mogle plaćati mise za njezinu dušu poslije njezne smrti (str. 194).

toponima itd., Mehmed Kardaš uradio je pedantno i uzorno, poštujući najbolje uzuse struke.

Knjiga je osim toga uzorno tehnički realizirana: vizualno dojmljiva, s lijepo dizajniranim koricama, na vrlo kvalitetnu papiru i s opremom koja kod nas u znanstvenim izdanjima nije osobito česta. Zahvaljujući Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci Bosne

i Hercegovine i priređivaču M. Kardašu poljička kultura i poljički dokumenti, koji su dugo stajali u obiteljskim zbirkama, u vlasništvu kolekcionara, kao i u posebnoj zbirci Biblioteke, ovim su dvjema (dosad) objavljenim knjigama prikladno prezentirani stručnoj i široj publici.